

پیشگفتار

نمایه‌سازی و چکیده‌نویسی یکی از درس‌های تخصصی رشته علم اطلاعات و دانش‌شناسی است که در دو مقطع کارشناسی و کارشناسی ارشد تدریس می‌شود. انتظار می‌رود دانشجویان پس از فراگیری مباحث حوزه‌نمایه‌سازی، با این علم در نظر و عمل، و نیز با مباحث نوظهور آن که به سبب فناوری‌های نوین اطلاعاتی دچار تغییرات و تحولات زیادی شده است، آشنا شوند. بدین منظور تاکنون کتاب‌هایی در ایران - اعم از ترجمه و تألیف - منتشر شده است. اگرچه در نگاه نخست به نظر می‌رسد مبحث نمایه‌سازی از منابع غنی بسیاری برخوردار باشد، اما مروری بر این منابع از ضعف‌ها و خلأهای چندی حکایت می‌کند. از جمله این ضعف‌ها می‌توان به کم‌توجهی به نمایه‌سازی منابع اطلاعاتی با تشریح مبحث اطلاعات، مباحث نمایه‌سازی نوین نظیر نمایه‌سازی ماشینی، نرم‌افزارهای نمایه‌سازی، نمایه‌سازی در محیط وب، نمایه‌سازی مردمی و ابزارهای کنترل واژگانی نوین مانند هستی‌شناسی‌ها اشاره کرد. موارد ذکر شده نتیجه فناوری‌های نوینی است که حوزه‌نمایه‌سازی و چکیده‌نویسی را تحت تأثیر قرار داده است. در مجموع نبود جامعیت در مباحث نمایه‌سازی و چکیده‌نویسی، به نحوی که پاسخگوی نیازهای یک حرفه‌مند باشد مهم‌ترین کاستی منابع پیشین است.

بر این اساس، کتاب حاضر تلاشی است برای بررسی جامع مباحث نمایه‌سازی و رفع کاستی‌های این حوزه، به‌ویژه در زمینه تشریح مفاهیم مرتبط با نمایه، انواع آن، ساختار نمایه، اثرگذاری فناوری بر نمایه و مباحث مرتبط با آن، نظیر نرم‌افزارها و نمایه‌سازی وب. بدین منظور در تدوین این کتاب سعی شده است که پس از تبیین ماهیت اطلاعات، با بررسی تمام متون مرتبط، گزارشی جامع از انواع نمایه‌ها، ساختار نمایه و دیدگاه‌های مرتبط با نمایه‌سازی ارائه شود که در منابع قبلی - چنان‌که پیش‌تر گفته شد - تناقض‌ها و کمبودهایی دارد. هدف از نگارش کتاب حاضر، نه ارائه دست‌نامه‌ای برای نمایه‌سازی و چکیده‌نویسی، بلکه رویکرد هستی‌شناسانه به مفاهیم نمایه‌سازی و چکیده‌نویسی برای جامعیت‌بخشی به آن‌ها در یک اثر بوده است؛ چرا که از دید نویسندگان تهیه‌متنی برای کمک به نمایه‌سازی عملی، مستلزم تدوین کتابی جداگانه در این حوزه است که در آن نیز توجه به مباحث نوین - که از فناوری

اطلاعات تأثیر پذیرفته است - اجتناب‌ناپذیر است.

هرچند که کتاب حاضر برای درس‌های «روش‌ها و فنون نمایه‌سازی و چکیده‌نویسی» در دوره کارشناسی، «نمایه‌سازی و چکیده‌نویسی» در دوره کارشناسی ارشد گرایش مدیریت کتابخانه‌های دانشگاهی و «نمایه‌سازی و نمایه‌های موضوعی» در دوره کارشناسی ارشد گرایش علم‌سنجی رشته علم اطلاعات و دانش‌شناسی تهیه شده است، اما برخی از مطالب آن می‌تواند برای همه افراد علاقه‌مند به آشنایی و یادگیری نمایه‌سازی و چکیده‌نویسی نیز مفید باشد. مباحث این کتاب همچنین سرفصل درس نمایه‌سازی رشته فناوری اطلاعات دانشگاه جامع علمی و کاربردی را پوشش می‌دهد و می‌تواند منبع کاملی برای دانشجویان این رشته باشد.

به دلیل حجم زیاد اطلاعات در قالب‌ها و محمل‌های اطلاعاتی مختلف در شکل کتابی و غیر کتابی و ضرورت سازماندهی آن‌ها از طریق سازوکارهای نمایه‌سازی، بهره‌گیری از این کتاب به کارشناسان کتابخانه‌ها، به‌ویژه کتابخانه‌های تخصصی و مراکز اطلاع‌رسانی تخصصی که حجم زیادی مدارک غیر کتابی دارند، توصیه می‌شود.

امیدواریم خوانندگان، به‌ویژه اعضای هیئت علمی گروه‌های علم اطلاعات و دانش‌شناسی و نیز حرفه‌مندانی که از نمایه‌سازی و چکیده‌نویسی استفاده می‌کنند و تجارب ارزشمندی در این زمینه دارند، نویسندگان را از کاستی‌های کتاب و پیشنهادهای ارزشمند خود در جهت بسط و تکمیل مباحث مطلع سازند.

در پایان بر خود لازم می‌دانیم از تمامی کسانی که انتشار اثر حاضر در پرتو اهتمام و همکاری آنان میسر شد قدردانی نماییم؛ از ریاست محترم سازمان «سمت» و معاونان و مدیران ایشان برای فراهم ساختن فرصت و زمینه انتشار آثار علمی؛ مدیر محترم گروه تخصصی علم اطلاعات و دانش‌شناسی، جناب آقای دکتر نوروزی چاکلی، به سبب سفارش تألیف این کتاب، و همچنین حمایت‌های بی‌دریغشان؛ سرکار خانم محمدی جاهد، کارشناس محترم گروه، به پاس گشاده‌رویی و پیگیری‌های ثمربخش و سرانجام از داوران و ویراستار ادبی، جناب آقای سلمان احمدوند که با ارزیابی و ویراستاری دقیق و موشکافانه خود به رفع نواقص و بهبود محتوای کتاب یاری رساندند.

اعظم صنعت‌جو

هادی هراتی

تابستان ۱۳۹۸

مقدمه

امروزه حجم زیاد اطلاعات در شکل‌های چاپی و دیجیتالی و به‌ویژه عرضه آن در محیط وب، به پدیده انفجار اطلاعات و به دنبال آن آلودگی و اضافه‌بار اطلاعاتی منجر شده است. در واقع هرچه تولید اطلاعات بیشتر باشد، آلودگی اطلاعات به معنی آلودن اطلاعات درست به نادرست و از بین بردن ارزش، کیفیت، صحت و محتوای اطلاعات بر اثر دخالت اطلاعات نادرست بیشتر خواهد بود، در نتیجه، خواننده نمی‌تواند صحت و سقم داده‌ها را تشخیص دهد (نوروزی، ۱۳۷۸). اضافه‌بار اطلاعاتی نیز از دیگر پیامدهای انفجار اطلاعات است. اضافه‌بار زمانی اتفاق می‌افتد که در نقطه معینی، میزان اطلاعاتی که فرد در معرض آن قرار می‌گیرد، بیشتر از توان پردازش اوست؛ به طوری که قدرت تصمیم‌گیری را کاهش می‌دهد (راف، ۲۰۰۲).

در راستای کنترل پدیده انفجار اطلاعات و پیامدهای آن، مدیریت اطلاعات با هدف مدیریت و دسترسی به اطلاعات در زمان مناسب و برای هدف مناسب، ضروری است. سازماندهی بخش مهمی از مدیریت اطلاعات است که با هدف بازیابی اطلاعات انجام می‌شود. ما اطلاعات را سازماندهی می‌کنیم تا بتوانیم در موقع نیاز به‌سهولت و سرعت به آن‌ها دسترسی داشته باشیم. سازماندهی شامل فعالیت‌هایی نظیر توصیف مدرک، چکیده‌نویسی، نمایه‌سازی و رده‌بندی در کتابخانه‌ها، پایگاه‌های اطلاعاتی و آرشیوهاست. در این بین، نمایه‌سازی و چکیده‌نویسی به سبب اهمیت توصیف یا شناسایی محتوای موضوعی یک مدرک در بازیابی سریع، ارزیابی ربط اطلاعات بازیابی‌شده و تصمیم‌گیری در خصوص استفاده کردن یا استفاده نکردن از آن با توجه به پدیده‌های پیش‌گفته، از اهمیت چشمگیری برخوردار است.

نمایه‌سازی و چکیده‌نویسی در زمره خدماتی هستند که به سبب ارتباط تنگاتنگ، در

منابع مختلف معمولاً با یکدیگر ارائه می‌شوند. البته در این منابع، نمایه‌سازی به دلیل داشتن مطالب بیشتر و انواع و روش‌های مختلف، حجم بیشتری را به خود اختصاص داده است. کتاب حاضر نیز از این قاعده مستثنا نیست. مباحث مرتبط با نمایه‌سازی و چکیده‌نویسی و به‌خصوص نمایه‌سازی در منابع مختلف غالباً به صورت پراکنده مطرح شده است، اما در این کتاب سعی شده است که ضمن تقسیم‌بندی و توضیح انواع نمایه و چکیده تا حد امکان نمایه و چکیده از نمایه‌سازی و چکیده‌نویسی تفکیک و به نحو مجزا ارائه شود.

بر اساس آنچه گفته شد فصل آغازین کتاب در خصوص اطلاعات و مباحث اولیه نمایه‌سازی است. از آنجا که اطلاعات اساس نمایه‌سازی و نحوه جستجو و بازیابی آن نیز تحت تأثیر نحوه نمایه‌سازی است، بنابراین پرداختن به مبحث اطلاعات قبل از مباحث نمایه‌سازی ضروری می‌نماید. در فصل‌های بعد انواع نمایه از جنبه‌های مختلف، نمایه‌سازی قالب‌ها و حوزه‌های خاص موضوعی، ارزیابی نمایه‌ها، شیوه‌های تهیه نمایه، نمایه‌سازی در موتورهای جستجو و اینترنت، و ابزارهای کنترل واژگانی از جمله اصطلاح‌نامه و هستی‌شناسی و در دو فصل پایانی مباحث چکیده و چکیده‌نویسی و استانداردهای نمایه‌سازی و چکیده‌نویسی بررسی شده است.